

Alkoholmissbrukares placering i syskonskaran

Av socionom Arne G. Steén, Kristianstad.

Ändamålet med denna artikel är inte att giva den slutliga lösningen på frågan om familjebakgrundens betydelse för uppkomsten av alkoholmissbruk. Avsikten är dels att föra till torgs ytterligare ett antal undersökningar och litteratur om släktskapets inverkan på individens utveckling, dels att presentera en egen undersökning, som utfördes på en allmän vårdanstalt för alkoholmissbrukare. Undersökningen bygger på en teori — familjekonstellationsanalysen — av den danske psykiatern Oluf Martensen-Larsen.

Tidigare undersökningar

Är man speciellt intresserad upptäcker man snart att det gjorts en hel del undersökningar beträffande släktskapets inverkan på utvecklingen av personlighet och karaktärsdrag. Den äldsta undersökning, som kortfattat refereras nedan är från år 1927 och utförd av Goodenough—Leahy (se vidare litteraturförteckningen). På 1920-talet refererade forskare gärna till undersökningar gjorda vid seklets början såsom David Herons (1907), Breckenridge and Abbott (1912), Purell-Guild (1917) etc. Utmärkande för många undersökningar är att de sysslat med "only children".

Ytterst kortfattat skall jag nu referera undersökningar av Nils Christie (1960), Goodenough—Leahy (1927), Eva Nordland (1955), Stagner & Katzoff (1936) och Gunnar Boalt (1959). Undersökningspersonerna är förvisso ej att hänföra till alkoholmissbrukare i de nämnda undersökningarna.

Christie (1960) undersökte platsen i syskonskaran bland registrerade lagöverträdare jämfört med åldersklass i övrigt. Han framhåller att värdena ej bekräftar den populära hypotesen om att positionen "äldsta son" är den mest utsatta. Däremot

är det en uppseendeväckande tendens att talen visar att positionen "yngst av flera söner" är mera beskyddad än andra.

Goodenough—Leahy (1927) säger att släktskapets inverkan på utvecklingen av personlighet och karaktärsdrag ofta blivit diskuterat i kliniska arbeten. Speciellt gäller detta "The only child", som kan ha det svårt med den sociala anpassningen utanför sitt hem. En undersökning utfördes vid en ungdomsklinik åren 1923—1924 på totalt 322 fall (de sistföddas representation framgår av en sammanställning nedan). Man fann bl. a. att den "sexuella skötsamheten" var något mindre bland mellanbarnen. Stöld var relativt mera representerat i denna grupp än i de andra. Mellanbarnen klassificerades även högre för sådant som mordbrand och alkoholmissbruk. Å andra sidan rapporterades mindre av vägran att underkasta sig auktoriteter. Ensambarnen har svårt att underordna sig auktoriteter. Nervositet, sömnlöshet och matproblem visade sig vanligt bland ensambarn. Äldsta-barnen visade som grupp räknat få iögonfallande tendenser. Yngsta barnen visade inga anmärkningsvärda tendenser.

Nordland (1955) sade angående frågan om platsen i syskonskaran följande. Man har tänkt sig att platsen i syskonskaran skulle vara en viktig faktor vid utvecklingen av egenskaper och beteenden. Systematiska undersökningar visar emellertid att man icke kan peka ut enkla drag, som skulle vara särpräglade för exempelvis förstfödda, sistfödda osv. Även om platsen i syskonskaran i sig själv skulle kunna utgöra utgångspunkten för en viss uppfostran eller ett visst behandlingssätt, eller särskilda upplevelser, så är det ändå de individuella faktorerna, som gäller för varje enskilt tillfälle, som gör sig gällande. Man kan emellertid

tänka sig att i små familjer den äldste kommer att oftare spela rollen som det stora föredömet utan att vara mogen därför.

Stagner & Katzoff (1936) säger att det faktum att resultaten i deras undersökning i stor utsträckning är negativa inte behöver vara överraskande för den som arbetar med personlighetsproblem. Vad som är överraskande menar *Stagner & Katzoff* är att så många psykologer har poängterat betydelsen av "placeringen i syskonskaran" för personlighetsutvecklingen. Man framhåller även att det avgörande för personlighetsdrag är kombinationen av ärftlighet och miljö. I växelverkan mellan dessa ingår börd eller härkomst (födelseordning) blott som en obetydlig och liten faktor, vilken möjligen kan visa sig statistiskt signifikant på den ena populationen men inte på den andra. Den lilla familjen erbjuder ofta bättre eller överlägsen ekonomi och även vissa företräden socialt eller undervisningsmässigt. Familjens storlek behöver dock icke i och för sig vara avgörande för barnens utveckling.

Boalt (1959) tog upp frågan om barnens placering i syskonskaran. Han säger att vi i vardagslag försöker att förklara vissa beteenden med termer som "stora syster" eller "yngsta barnet". Storebror och stora syster skulle vara pålitliga och omtänksamma. Yngsta barnet däremot skulle vara bortskämt och modersbundet. *Boalt* tolkade sina resultat av undersökningar vid Hallsbergs- och Stockholmsskolor så att i familjer med många barn där fick yngstabarnen i stor utsträckning gå vidare till högre skolutbildning. Han ansåg det icke osannolikt att de sistfödda får en särställning även i andra avseenden.

Tidigare undersökningar omfattande alkoholmissbrukare

Martensen-Larsens undersökningar

Under sitt arbete på Alkoholkliniken vid Gøttersgade i Köpenhamn upptäckte *Martensen-Larsen* att påfallande många av klienterna var sist-

födda. Han började undersöka detta förhållande även på sitt privatklientel och fann att det var en genomgående företeelse. För M-L blev det en angelägenhet av största vikt att söka få grepp om vilka faktorer i den familjära bakgrunden som på ett eller annat sätt predisponerar för alkoholism och vilken betydelse placeringen i syskonkretsen kunde ha. Han började därför en systematisk kartläggning av familjeförhållandena hos sina patienter. Kartläggningen avsåg flera generationer tillbaka. (Se *Martensen-Larsen* 1956. — Återfinnes i litteraturförteckningen.) M-L menar att förutsättningarna för uppkomsten av ett alkoholproblem måste sökas i den miljökonstellation i vilken förutom den alkoholsjuke även dennes föräldrar och morföräldrar, farföräldrar etc. vuxit upp. Även den alkoholskadades hustru och hennes familjeförhållanden hör, enligt M-L, till bilden. Alla dessa individer, som återfinnes i miljökonstellationen, deras beteendemönster, moraluppfattningar, kapacitet m. m. sammanstrålar i en punkt — den alkoholskadade individen — och har på ett eller annat sätt satt sin prägel på honom. Det är denna kartläggning, som med tiden vuxit ut till ett helt undersökningskomplex, familjekonstellationsanalysen.

Generellt antog M-L att den förstfödde blir mera självständig, ansvarsmedveten och pliktrogen och så småningom ganska dominerande. Den sistfödde skulle i så fall bli osjälvständig och mindre benägen att ta medansvar. Då han fann att de manliga alkoholmissbrukarna ganska ensidigt hade känslöbindning till modern gick M-L in för att undersöka även detta förhållande. Han fann att en manlig alkoholists moder dubbelt så ofta är förstfödd som sistfödd. Hon är alltså oftast storsyster i sin egen syskonkull. Dessa mödrar som vuxit upp som äldsta syskon blir senare dominerande i sin egen familjebildning.

Även om *Martensen-Larsen* framhåller att mödrar till sistfödda alkoholister oftare är storsyster än lillasyster så måste man komma ihåg att det inte är alla sistfödda alkoholister som avses ha en moder, som är dominerande. Vidare visar M-L:s undersökningar att det är många alkoholister, som har en fader, som är äldst i sin syskonskara.

Därmed är vi inne på föräldrarnas gemensamma roll. M-L antager att alkoholistens föräldrar har auktoritära drag och att de i sin tur har övertagit dem från sina föräldrar. Alkoholistens föräldrar blir överdrivet ansvarsfulla och upprättar höga mål för sina barn. Samtidigt kommer emellertid dessa föräldrar att förhindra barnen att utveckla de egenskaper, som kunde ha hjälpt barnen att uppnå de högt uppsatta målen. Det kan vara otillfredsställelsen med detta sakernas tillstånd som upphäves vid alkoholförtäringen. M-L har alltså kommit fram till att det är mycket avgörande för en människas utveckling vad föräldrar och mor- och farföräldrar hade för syskon omkring sig. *Iakttagelsen att den manlige alkoholmissbrukaren oftast är yngst i sin syskonskara har*, enligt Martensen-Larsen, *bekräftats rent statistiskt*. Han menar att tolkningarna av de erhållna värdena är en psykologisk uppgift och att dessa tolkningar lättare kan utsättas för kritik än själva siffrorna som sådana.

Martensen-Larsen har bl. a. undersökt ett material, som omfattade 667 män med alkoholproblem. Närmare presentation av populationen och metoderna måste av utrymmesskäl utelämnas. Undersökningen gav vid handen att av 667 män hade 187 (28 %) växt upp såsom yngst i resp. syskonskara. Enär den förväntade andelen i normalbefolkningen skulle vara 21 % så innebar resultatet en överrepresentation med 25 % för de sistfödda. De förstföddas antal var 153 vilket utgör 23 % av totala antalet. (Se även tabell i slutet av artikeln.)

Venngarnsundersökning nr 1. (Gösta Larsson, 1958)

År 1958 utförde socionom Gösta Larsson en undersökning på statens vårdanstalt Venngarn. Han tog doktor Oluf Martensen-Larsens familjekonstellationsanalys till utgångspunkt för sin undersökning om sambandet mellan alkoholmissbruk och placering i syskonskaran. Närmare detaljer om materialets utseende torde av utrymmesskäl få utelämnas här.

Av undersökningens 185 personer hade 32 %

vuxit upp som yngsta barn i resp. syskonkretsar. Materialet uppvisar nästan dubbelt så många sistfödda som förstfödda. Matematiskt sett fanns det, enligt Larsson, ingen anledning vänta sig någon större skillnad i deras representation. Statistisk beräkning visade att de sistföddas dominans var signifikant.

G. L. undersökte även könsfördelningen i syskonkonstellationerna. Det anmärkningsvärda var det dominerande maskulina inslaget. En intressant omständighet var att den maskulina dominansen ökade med storleken på syskonkullarna. G. L. fann att det i totala antalet 2-barnskonstellationer var dubbelt så många män som kvinnor, i 3-barnskonstellationer tre gånger så många och i 4-barnskonstellationer fyra gånger så många män som kvinnor. Gösta Larsson säger att en tänkbar psykologisk förklaring till nämnda omständighet skulle kunna sökas i Martensen-Larsens teori om att alkoholmissbruket har sin grund i en känsla av otillräcklighet inför omgivningens krav. Måhända blir detta tryck starkare och uppleves otillräcklighetskänslan intensivare av söner, där syskonkretsen domineras av bröder.

Venngarnsundersökning nr 2. (Leif Holgersson, 1958)

Socionomen och utredningssekreteraren Leif Holgersson utförde år 1958 en undersökning om "Syskonkonstellation och alkoholmissbruk". "Ett avvikande socialt beteende orsakas ytterst sällan av endast en faktor." L. H. konstaterade att Martensen-Larsens teori om den sistföddes starka representation i ett material personer med alkoholproblem även visat sig vara tillämplig på ett anstaltsmaterial bestående av kvalificerade alkoholmissbrukare. Bröderna dominerade i materialet och visade en tilltagande tendens med syskonskars storlek. Dominansen konstaterades med en signifikans av 1,9 gånger medelfelet. Endast i tre typer av konstellationer, nämligen 5-, 10- och 11-barnskonstellationerna blev den maskulina dominansen mindre än väntat.

Holgersson (1958) sade avslutningsvis: "I enlighet med familjekonstellationsanalysen, kan man

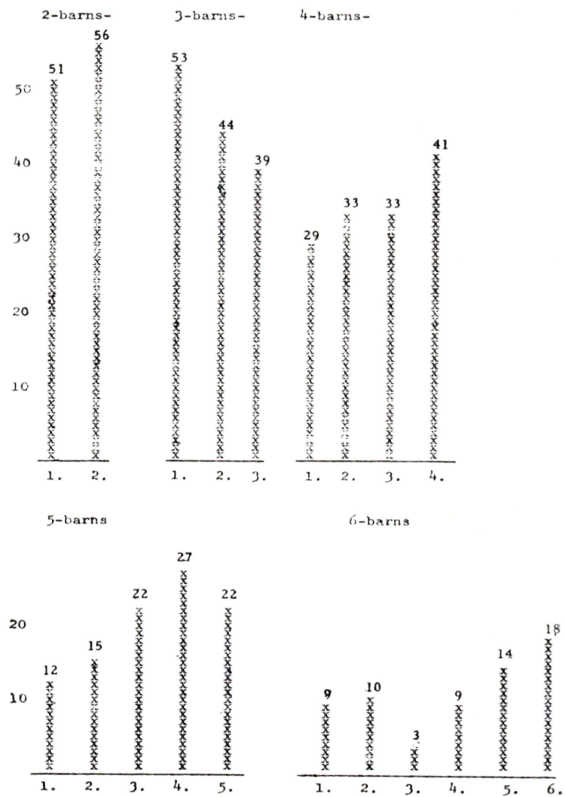
alltså säga att, om en persons morföräldrar är äldsta barn i syskonskaran, som domineras av bröder, modern är äldsta barn och omgiven av fler bröder än systrar och fadern är äldsta barn i sin syskonkrets, risken är större att individen utvecklas till alkoholmissbrukare, än om förhållandena är annorlunda. Undersökningens resultat talar för att denna risk ytterligare skulle ökas, om även personen själv växer upp i en brödraomgivning.”

Dagöholms-undersökningen (Arne Steén, 1961)

Det ursprungliga materialet i Steéns undersökning, som utfördes 1960—1961, utgjordes av personakter för 900 klienter, som varit intagna på Dagöholm under åren 1947—1957. Direktör Hugo Lindell hade alltsedan slutet av år 1946 konsekvent infört uppgiften om explorandens placering i syskonskaran i anamneserna. Tack vare förutseendet var det möjligt att utföra undersökningen på ett så förhållandevis stort material. Efter ett antal hyfsningar av materialet kom den slutliga undersökningsgruppen att omfatta 724 personer. Uppställdes så hypotesen att Martensen-Larsens teori, om att ”lillebror löper större risk än storebror” att bli alkoholist skulle komma att bekräftas i denna undersökning. Då det enligt M-L:s teori är den sistföddes unika situation som yngsta barn som predestinerar honom till alkoholmissbrukare uppställdes även hypotesen att mellanbarnens representation borde vara ungefär lika stor som de förstföddas.

De 724 undersökningspersonerna fördelade sig på konstellationer som följer (av utrymmesskäl redovisas ej 7-barns t. o. m. 18-barnskonstellationerna).

107	hade vuxit upp i 2-barnskonstellation
136	— „ — 3- „
136	— „ — 4- „
98	— „ — 5- „
63	— „ — 6- „

Alkoholmissbrukarnas plats i syskonskaran (Dagöholm). (Siffrorna 1, 2, 3 etc. anger första-, andra-, tredjesyskonet osv. Siffrorna ovanför staplarna anger antalet personer). Av utrymmesskäl medtages endast t. o. m. 6-barns.

Av 724 personer har 167 vuxit upp som äldsta syskon medan 217 är yngsta syskon. Detta gör omräknat i procent 23 % förstfödda och 30 % sistfödda.

I avsikt att förtydliga tabellerna och diagrammen gjordes ett sammandrag över placeringen i syskonskaran vilket visade att i åtta av nio konstellationer var de sistfödda mera representerade än de förstfödda. Skillnaden var statistiskt signifikant.

Dagöholms-undersökningen uppvisade således 7 % flera sistfödda än förstfödda. Martensen-Larsens teori bekräftades även i denna undersökning. Den del av teorin som säger att lillebror löper större risk att bli alkoholist än storebror.

Sistföddas representation i sex olika undersökningar.

Undersökning	Totalt	Först-födda		Sist-födda	
		N	%	N	%
Goodenough & Leahy (1)	322	98	30	81	25
Goodenough & Leahy (2)	293	64	22	124	42
Stagner & Katzoff	430	139	32	114	27
Martensen-Larsen	667	153	23	187	28
Gösta Larsson (Venngarn)	185	32	17	59	32
Arne G. Steén (Dagöholm)	724	167	23	217	30

Tabell. Andra-barnets position

Dagöholm: antal personer i konstellationerna: **617**. (T. o. m. 12-barnskonstellationen använd; 2-barnskonstellationen utesluten.)

Totalt	Först-födda		Andra-barnet		Sist-födda	
	N	%	N	%	N	%
617	116	18,8	114	18,8	161	26,2

Jämförelse mellan undersökningar:

	Totalt	Först-födda		Andra-barnet		Sist-födda	
		N	%	N	%	N	%
Venngarn	617	15	9,25	28	17,28	33	20,3
Dagöholm	162	116	18,8	114	18,8	161	26,2

I motsats till Larssons undersökning finner vi i denna undersökning ingen skillnad i procentuella antalet förstfödda och andra-barnet.

Undersökning av nästsista barnets position.

(Dagöholm)

Tabell.

Antal personer i konstellationerna: **617**.

Totalt	Först-födda		Nästsista-barnet		Sist-födda	
	N	%	N	%	N	%
617	116	18,8	142	23	161	26,2

Skillnaden mellan antalet förstfödda och mellanbarnen var inte större än omkring 4 %. Larssons slutsats om missgynnade mellanbarn kan icke vinna något stöd i denna undersökning.

Hypotesen att "mellanbarnens representation bör vara ungefär lika stor som de förstföddas" kan anses styrkt.

Vissa bakgrundsfaktorer

Ett av målen för Dagöholmsundersökningen var att visa alkoholmissbrukarens placering i syskon-skan. Ett annat av målen var att försöka utröna huruvida det förelåg några skillnader, mellan å ena sidan sistfödda och å andra sidan förstfödda och ensam barn, i vissa bakgrundsfaktorer. Tre faktorer, eller variabler, har man anledning att stanna inför. Det gäller *yrkesutbildning*, *civilståndsfördelning* samt förekomsten av alkoholism eller alkoholmissbruk hos fäder. Varför finner man 16 % mindre *yrkesutbildning* hos sistfödda jämfört med ensam barn. Varför 13 % flera *ogifta* bland sistfödda jämfört med förstfödda. Varför återfinnes 12 % flera *missbrukande fäder* hos de sistfödda jämfört med ensam barnen.

Av utrymmesskäl skall endast sistnämnda fråga kommenteras. Spännvidden i förekomsten av alkoholism eller missbruk var i denna undersökning 24—35 %. Värdet överensstämmer ganska bra med vad som erhållits i andra undersökningar.

Helgesen (1954) fann att av 94 klienter vid Bergens Edruelighetsnemnd 25,5 % av missbrukarna hade eller hade haft en far som missbrukade alkohol.

Engeset och Idsøe (1958) fann i undersökning att 42 % av missbrukarmaterialet kom från hem i vilka en eller bägge föräldrarna missbrukade alkohol.

Dahlberg och Stenberg (1933) fann vid sin undersökning av klientelet vid Stockholms nykterhetsnämnd att 25 % av alkoholisterna hade föräldrar som var alkoholister.

Åmark (1948), som undersökte 100 klienter vid alkoholistanstalter fann att 31 % hade en fader som var alkoholist.

Carlsson (1943) säger att enligt statistiska bearbetningar skall alkoholism föreligga hos föräldrar eller syskon i 22—47 %.

Frågan om arv och miljö har ofta diskuterats och frågan är mycket komplicerad. Alla moderna forskare på detta område är överens om i våra fall att orsakerna till alkoholmissbruk är många. Orsakerna griper in i varandra och självfallet måste genetiska och miljöfaktorer vara av olika slag.

som multipliceras i en lång serie. Att renodla faktorerna är svårt. Forskare har framhållit att det föreligger ett visst samband mellan missbruk hos föräldrar och alkoholmissbrukaren själv. Man har dock framhållit att den närmare innebörden av detta och vilka delorsaker, som kan betraktas som särskilt viktiga, endast kan besvaras efter speciella undersökningar, som är svåra att genomföra.

Avslutningsvis kan nämnas att undertecknad planerat att utföra en undersökning på en anstalt för alkoholmissbrukare med enbart frivilligt intagna personer. Undersökningen kommer under innevarande år. Som kontrollgrupp kommer då antagligen att användas 500 personer, som varit tvångsintagna på vårdanstalt. Man kan förvänta sig intressanta jämförelser mellan tvångsintagna och frivilligt intagna beträffande de sistföddas bakgrundsfaktorer.

LITTERATURFÖRTECKNING

- Boalt, Gunnar.* Familjesociologi. Stockholm, 1959.
Carlsson, G. Sinnesabnormklientelet å en av våra alkoholistanstalter. Tirfing, 1943: 4, sid. 97 ff.
Christine, N. Unge norske lovovertraedere. Universitetsforlaget, Oslo, 1960.
Dahlberg, G. & Stenberg, S. Alkoholismen som samhällsproblem. Stockholm. O. Eklund 1943.

Engeset, A. & Idsøe, R. Alkoholmissbrukeres foreldre og brødre. Oslo, Universitetsforlaget, 1958.

Goodenough, F. L. & Leahy, Alice M. The effect of certain family relationships upon the development of personality.

The pedagogical seminary and Journal of Genetic Psychology, vol. 34, 1927, sid. 45—71.

Helgesen, Th. J. Om alkoholmisbrukets årsaker. Oslo. Landsrådet for Edrskapsundervisning, 1954.

Holgersson, Leif. Syskonkonstellation och alkoholmissbruk. (Stencil, Lund, 1958).

Larsson, G. Syskonkonstellationens betydelse för uppkomsten av alkoholmissbruk. Stockholm, stencil, 1958. Alkoholfrågan, 1959: 3, sid. 117 ff.

Martensen-Larsen, O. Social interaktion i søskenflokkene som adfærdsdeterminant, Sociologiske meddelelser, nr 3—4 Januar 1958.

Martensen-Larsen, O. Family constellation analysis and male alcoholism. Acta psychiatrica et neurologica scandinavia. Suppl. 106, 1956, sid. 241—247.

Martensen-Larsen, O. The family constellation analysis and alcoholism. Acta genetica et statistica medica Vol. 7, nr 2, 1957, sid. 441—444.

Stagner, R. & Katzoff, E. T. Personality as related to birth order and family size. The Journal of applied psychology, June, 1936, No 3, vol XX.

Stéen, Arne G. Den alkoholskadades plats i syskonskaran samt något om hans bakgrund. Lund, stencil, 1961.

Åmark, C. Alkoholisters föräldrar och syskon. Särtryck ur Tirfing, häfte 5—6, 1951.

Åmark, C. Redogörelse för socialpsykiatriska undersökningar av klientelet från 11 svenska alkoholistanstalter. SOU 1948: 23, bilaga 2.

Nyhyttan

Kurort och enskilt sjukhem

Storslagen bergslagsnatur — utmärkta promenadvägar — hög och torr barrskogsluft — sjukgymnastik — massage — bad.

Läkare: Med. Dr G. Smårs.

Behandling av invärtes sjukdomar, mag- och tarmsjukdomar, hjärt- och blodtryckssjukdomar, reumatiska åkommor. Konvalescens och rekreation. Prospekt och upplysningar genom rumsbeställningen.

Tel. 0587/604 00

Postadress: Fack 65, JÄRNBOÅS.